

Marie Michlová

PROTENTOKRÁT

aneb česká každodennost 1939-1945

ČES

Edice Český ČAS

Marie Michlová

PROTENTOKRÁT

aneb česká každodennost 1939-1945

Edice Český ČAS

Marie Michlová

PROTENTOKRÁT

aneb česká každodennost 1939-1945

*Autorka z celého srdce děkuje váženému panu Antonínu Kretovi za to,
že jí poskytl vzácné obrazové materiály a prameny osobní povahy
ze své sbírky, a tím jí významně pomohl při psaní této knihy.*

© Marie Michlová, 2012

Editor: © Josef Snětivý, 2012

Cover & Layout © Nakladatelství ČAS, Alena Laňková, 2012

© Nakladatelství ČAS, 2012

ISBN 978-80-87470-60-2

ÚVODEM

Nahlédneme-li do odborných publikací věnovaných moderním českým (respektive československým) dějinám, zjistíme, že mnozí autoři se rozhodli o období mezi lety 1939 a 1945 nepsat vůbec, nebo jej odbyli několika větami. Tento přístup vytváří dojem diskontinuity českých dějin, jako by ti, kdo obhajovali obranu státu roku 1938, nehajlovali u rakve mrtvého Heydricha či jako kdyby agenti gestapa nebyli také udavači za vlády komunistů. Mnozí zrádci přetrvali, většina hrdinů odešla. A kromě zrádců a hrdinů tu byla šedá masa lidí, která se pokoušela žít tak jako dřív, ačkoliv se musela mnohdy snížit k nepoctivosti.

Jeden anonymní Čech si tehdy poznamenal: *„Cizí okupace mění každý detail celého života – nejen života veřejného, ale i obyčejného, každodenního, soukromého života... Na cokoli se podíváte, to je poznamenáno okupací, váš život je diktován nápisy na ulicích... Pokaždé, když procházíte kolem těchto nápisů, si znovu uvědomíte, že už nejste pány ve své vlastní zemi... Tyto změny pronikají každým detailem vašeho každodenního života. Jste nuceni číst jména napsaná v němčině, slyšet jména tramvajových stanic vyvolávaná v němčině. Když otevřete noviny nebo zapnete rádio, řvou na vás urážky a ukrutnosti... Celá atmosféra je jaksi nezdravá a každý detail normálního života se stává abnormálním. Žijete v trvalém patologickém napětí... Víím, že naši lidé touží nejen po tom, aby se osvobodili od Němců, ale také po tom, aby mohli opět žít normálním zdravým životem jako normální lidé. Dnes žijí v jakémsi organizovaném šílenství... Zajímalo by mě, jestli se všichni nezblázníme štěstím a svobodou, až válka skončí, nebo jestli budeme příliš unavení.“¹*

Rozhodla jsem se věnovat pouze každodennosti Čechů, Židů a Romů, kteří žili v provizorním státním útvaru, v tzv. protektorátu Čechy a Morava, jemuž se přezdívalo „protentokrát“ – naděje, že válka skon-

čí v neprospěch Německa, v některých letech slábla, ale nezemřela. Árijští Němci měli v protektorátu mnohem lepší životní podmínky, byli svrchovanou nadřazenou rasou, ale bylo by obtížné jakkoliv generalizovat německou každodennost, neboť jinak žili ti, kteří byli v Čechách a na Moravě trvale usazeni, a jinak ti, kteří přišli za okupace nebo v průběhu války. Aktivně protinacisticky zaměřeni Němci zmizeli – ať už emigrovali, nebo byli zatčeni gestapem. O Židech a Romech se zmiňuji jakožto o občanech bývalého Československa, jejichž perzekuce a genocida ukazuje, co by se nejspíše stalo i s Čechy, kdyby nacisté válku vyhráli.

Některé kapitoly a podkapitoly uvádím dobovými anekdotami. V těžkých chvílích humor zlehčoval problémy a pomáhal vidět i totální válku a zvěrstva, která způsobila, z jistého nadhledu. Citáty jsem se rozhodla ponechat v původní podobě, tedy bez zásahu do pravopisu. Ve výjimečných případech jsem doplnila komentář.

Marie Michlová

ČEŠI VERSUS NACISTÉ

Šel starý Hácha po ulici a ztratil kapesník. Chodec jej zvedl a presidentovi podal. Hácha mu dlouho a dlouho děkoval, až to bylo občanovi trapné.

„Ale, pane presidente. – Taková maličkost, to nestojí za řeč!“

„Mýlíte se, příteli!“ řekl starý pán, „to není žádná maličkost. Kapesník je totiž jediná věc, do které smím strkat nos!“

„Víte, že po Novém roce bude dost masa?“

„???“

„Budou porážet ty voly, kteří ještě věří, že to Německo vyhraje.“²

Češi žili v protektorátu šest let. Do paměti národa se z této doby nejvíce zapsala několikatýdenní a krvavá tzv. heydrichiáda, kterou odstartovala smrt zastupujícího říšského protektora a během níž byly vypáleny Lidice a Ležáky. Oba činy – atentát na Heydricha i vypálení vesnic – měly celosvětový ohlas a už za války se staly předlohou řady filmů a románů. Je však důležité vědět, že i za protektorátu byla nejen období velkého strachu a nejistoty, ale i relativního klidu a nadějí. Roku 1944 byla vyhlášena totální válka a válečné hospodářství se hroutilo, to však v lidech paradoxně vzbudilo falešnou představu, že nový rok 1945 už budou vítat v míru. Nezáleželo přitom, na které straně stáli. Připomeňme si nyní alespoň základní politické události, které umožnily vznik a pád protektorátu.

Nechvalně proslulou Mnichovskou dohodu lze považovat za první krůček směrem k německé okupaci. Podepsali ji 30. září 1938 zástupci Německa, Itálie, Francie i Velké Británie, čímž Německo získalo právo obsadit pohraničí – Sudety. Nejednalo se o „obětování“ celého území dnešní České republiky, jak se občas mylně traduje, právě obsazením

i zbytku Čech a Moravy Němci porušili Mnichovskou dohodu, která byla později zásluhou československé exilové vlády a diplomatů prohlášena za neplatnou od začátku. Hlavou exilové vlády a zahraničního odboje byl československý prezident Edvard Beneš, který oficiálně abdikoval záhy po „Mnichovu“ a spolu s dalšími politiky (například ministrem zahraničí Janem Masarykem) opustil zemi.

Odstoupení Sudet nebylo jedinou ránou pro ohrožené Československo, separatistické tendence se objevily i na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, jejich autonomii schválilo Národní shromáždění v listopadu 1938 a stát byl přejmenován na Česko-Slovenskou republiku. Prezidentem tzv. druhé republiky se stal Emil Hácha, v čele vlády stanul Rudolf Beran, předseda *Strany národní jednoty*, což bylo sdružení pravicových stran, v němž měli největší vliv agráři. Opozicí vůči *Straně národní jednoty* byla *Národní strana práce*, tvořená levicí, ale komunisté brzy přešli do ilegality a jejich představitelé odjeli do Moskvy.

Vzniku protektorátu předcházelo úplné odtržení Slovenska a odstoupení Podkarpatské Rusi Maďarům. Hitler vytvořil nátlak na představitelů *Hlinkovy slovenské ľudové strany* Jozefa Tisa a Ferdinanda Ďurčanského, aby vyhlásili samostatnost. Pod hrozbou připojení Slovenska k Maďarsku byl 14. března 1939 vytvořen klerofašistický Slovenský štát, satelit Německa. Jedním z prvních kroků slovenské vlády bylo propuštění a vystěhování Čechů a přizpůsobení hospodářství potřebám Německa. Roku 1944 však iluze suverenity skončila německou okupací a vypuklo Slovenské národní povstání. Díky *Vánoční dohodě*, uzavřené roku 1943, se Slovensko po válce stalo opět součástí Československa.

Prezident Emil Hácha se obával česko-německého válečného konfliktu a zničení Prahy, proto souhlasil s okupací českých zemí. 15. března roku 1939 se v půl páté ráno ozvalo z rozhlasových přijímačů: „V šest hodin ráno začne německá pěchota a letectvo okupaci Česko-Slovenské republiky. Sebelepší pokus o odpor bude mít nepředvída-

telné následky a povede k naprosto brutální intervenci. Všichni velitelé musí plnit rozkazy okupační armády. Jednotky Československé armády jsou odzbrojovány. Žádná vojenská ani civilní letadla nesmí opustit svá letiště. Praha bude okupována v 6:30.⁴³ Německou armádu však zdržela vánice a mechanické poruchy, takže dorazila až v devět. Pražští Němci zdravili vojáky hitlerovským pozdravem a vlajkami s hákovými kříži, Češi plakali, hroutili se, nadávali a házeli po vojenských vozidlech sněhové koule. „Zakuklenci na motorkách v cizích uniformách s železnými helmicemi na hlavách se řítily v hustých řadách od západu směrem ku Praze. (...) Na ulici jinak nebylo živé duše,“ vzpomíná herečka a spisovatelka Zdenka Fantlová. „Hlasatel třesoucím se hlasem nabádal obyvatelstvo ke klidu a varoval proti jakémukoliv odporu. Pokud možno se nemá vycházet na ulici a školy budou dnes zavřené. To byla pro mě jediná dobrá zpráva dne.“⁴⁴

„A najednou v samém středu města, na rohu Václavského náměstí a třídy 28. října, začal dav zpívat národní hymnu; lidé tu stáli s odkrytými hlavami v hustém sněžení,“ poznamenal si 20. března budoucí politolog Kanadčan Gordon Skillling. „Jeden klobouk zůstal na čísi hlavě, ale hned byl shozen do bláta a jeho majitel vystrkán z davu. Policie tiše uvolňovala cestu invazní armádě, ale pískot a hrozby pěštní neustávaly, a to navzdory kulometům na motocyklech a pancéřových vozech připravených k palbě. Na jiných místech stál dav pasivně a tiše. Někteří lidé stáli bez hnutí a jen přihlíželi s nenávisnými očima a opovržlivým úsměvem, někteří bezvýrazně hleděli na jedoucí vozy, jiní šli tiše dále do práce a za svými věcmi. (...) Jeden fotograf, který velmi toužil odejít ze země, řekl, že je ‚ochoten pracovat zadarmo do konce života‘, jen kdyby se mohl dostat do Ameriky. Mistrová v jedné továrně na výrobu rukavic se pohoršovala nad mladými dělnicemi, které si smluvily schůzku s vojáky invazní armády: ‚Stydíte se, to si říkáte Češky? Vzali nám naši zem a naši svobodu, a vy s nimi chodíte na rande!‘, křičela a plivla směrem k čekajícím vojákům. Shluk lidí se zlostně obořil na

*starou pražskou květinářku, když se snažila prodat malé kytičky nacistům, zdravícím vstupující vojska. U sochy sv. Václava, patrona a v dávných dobách knížete Čech, a u hrobu neznámého vojína leží tisíce květů a stále tam stojí dav plačících lidí ze všech sociálních vrstev s odkrytými hlavami. Vlajka s hákovým křížem je v ulicích Prahy vzácností (...).*⁵

Nerovné „spojenectví“ – Emil Hácha a Reinhard Heydrich

Protektorát Čechy a Morava byl zřízen Hitlerovým výnosem 16. března na Pražském hradě. Od tohoto okamžiku byla vláda i prezident (tzv. státní prezident) Emil Hácha podřízeni Německu. Místo parlamentu byl jmenován výbor *Národního souručenství* v čele s Adolfem Hrubým. V nově vzniklém státním útvaru žila velká německá menšina, čítající zhruba 240 000 osob, což představuje přibližně čtyři procenta z celkového počtu obyvatel.

Konec druhé světové války v Evropě znamenal i zánik protektorátu. *„Byla sobota 5. května 1945. Došívala jsem československou státní vlajku, stroj hrkotal, rádio tiše bzučelo,“* vzpomíná spisovatelka Heda Kaufmannová. *„Před polednem přišla Hana z města a říká: ‚Děti, mně se zdá, že se něco děje, pusťte to rádio naplno.‘ Asi tak okolo dvanácté (historicky přesně to bylo ve 12:33) se ozvalo české hlášení – volání o pomoc, to slavné volání Československého rozhlasu v Praze. V přestávkách mezi tím naše vojenské a sokolské pochody z desek. A pak výzva ke stavbě barikád.“*⁶ Z východu i ze západu mířily k českým zemím americké a sovětské armády, které si předem domluvily demarkační linii, již nesměly překročit. Američtí vojáci dorazili na tuto

Hitlera jsme pověsili alespoň symbolicky...

hranici dříve a už 7. května 1945 se zastavili v západních Čechách, zatímco Rudá armáda pomohla osvobodit Prahu 8. a 9. května. Prezident Beneš sestavil novou tzv. košickou vládu, v jejímž čele stanul sociální demokrat Zdeněk Fierlinger a ministrem obrany se stal československý generál a budoucí prezident Ludvík Svoboda.

Klíčové osobnosti protektorátu

(řazeno abecedně)

Rudolf Beran (1887 - 1954) – předseda agrární strany a česko-slovenské vlády. Stál při vzniku *Strany národní jednoty*. Protože se podílel na odboji, byl v roce 1941 zatčen a propuštěn o dva roky později. Po válce však byl zatčen znovu a ve zmanipulovaném politickém procesu odsouzen ke dvaceti letům vězení a propadnutí majetku za údajné kolaborantství.

Richard Bienert (1881 - 1949) – protektorátní ministr vnitra a předseda vlády. Po válce byl zatčen za kolaboraci a odsouzen ke třem letům vězení, ale byl propuštěn už roku 1947.

Kurt M. F. Daluge (1897 - 1946) – ředitel německé pořádkové policie a následně druhý zastupující říšský protektor Protektorátu Čechy a Morava v letech 1942 a 1943. Jelikož byl do funkce zastupujícího protektora dosazen po Heydrichově smrti, okamžitě zahájil patrně nejstrašnější období protektorátních dějin, tzv. heydrichiádu. O rok později byl odvolán pro špatný zdravotní stav. Po válce byl vydán britskými úřady do Československa a popraven.

Alois Eliáš (1890 - 1942) – účastník domácího odboje a předseda protektorátní vlády v letech 1939 až 1941. Ve vládě Rudolfa Berana působil jako ministr dopravy a v protektorátu zavedl jízdu (i chůzi) vpravo. Už od jara 1939 spolupracoval se zahraničním i domácím odbojem a pro jeho potřeby pomohl zorganizovat zpravodajskou síť na celém území protektorátu. V půlce roku 1941 byl zadržen gestapem a v říjnu odsouzen k trestu smrti. Ačkoliv se Hácha snažil vyprosit pro Eliáše milost, dosáhl jen odložení vykonání poprav, k níž došlo v rámci heydrichiády 19. června 1942. Dnes jsou jeho ostatky uloženy v Národním památníku na Vítkově.

Karl Hermann Frank (1898 – 1946) – knihkupec, který se v roce 1942 stal říšským ministrem pro Protektorát Čechy a Morava. Usiloval o funkci říšského protektora, již nikdy nedostal. V roce 1946 byl popraven v Československu za válečné zločiny, především za likvidaci Lidic a Ležáků.

Wilhelm Frick (1877 - 1946) - německý ministr vnitra a druhý říšský protektor Protektorátu Čechy a Morava. Po válce byl popraven oběšením.

Emil Hácha (1872 - 1945) – právník a státní prezident Protektorátu Čechy a Morava, muž mnoha zájmů, který mj. přeložil humornou knihu *Tři muži ve člunu*. Jako právník věřil v zákony a smlouvy, proto se domníval, že je nacisté budou dodržovat. Když se tak nestalo, pokoušel se české obyvatelstvo bránit, marně se např. domáhal propuštění zatčených vysokoškolských studentů. Po válce byl zatčen a záhy zemřel ve vězeňské nemocnici na arteriosklerózu.

Reinhard T. E. Heydrich (1904 - 1942) – první zastupující říšský protektor Protektorátu Čechy a Morava. Aktivně se podílel na vypracování konečné židovské i české otázky, byl blízkým spolupracovníkem Himmlera a vykonával řadu říšských funkcí. Zemřel na následky atentátu, který provedli českoslovenští parašutisté v Praze. Pohřben byl v Berlíně.

Jaroslav Krejčí (1892 - 1956) – předseda Ústavního soudu a později i protektorátní vlády. Hácha jej ve své závěti doporučil jako svého nástupce. Po válce byl Krejčí odsouzen k trestu odnětí svobody na dvacet pět let. Zemřel ve věznici na Pankráci.

Emanuel Moravec (1893 - 1945) – český politik, publicista a protektorátní ministr školství a lidové osvěty. Bezesporu patří mezi nejnenáviděnější české kolaboranty. Překvapivě až do roku 1938 jako vojenský odborník považoval Němce za největší nepřátele vlasti, jeho odpor vůči Němcům opadl až po návštěvě Německa, které ho nadchlo. Následně se stal propagátorem nacistické ideologie. Po celou dobu války se právem obával, že na něj bude spáchán atentát, ale ten nakonec dokázalo odvrátit gestapo. Zastřelil se 5. května 1945.

Konstantin H. K. von Neurath (1873 - 1956) – právník, ministr zahraničních věcí Německa a první protektor Protektorátu Čechy a Morava

v letech 1939 až 1943. Fakticky jej v září 1941 nahradil Heydrich, protože se Hitler domníval, že je Neurath příliš shovívavý, ačkoliv i za něj došlo k četným represáliím – byly uzavřeny české vysoké školy a pronásledován odboj. Po válce byl odsouzen k patnácti letům vězení.

Konečné řešení tzv. české otázky

V každé epoše lidských dějin provázely válečné období strach a nejistota. Smrt v boji většině českých mužů nehrozila, protektorát ani nebyl – navzdory poplachům – téměř až do konce války bombardován. Pokud srovnáme život většiny obyvatel protektorátu s polskou každodenností po roce 1939, měli Češi štěstí: chodili do práce či do školy, netrpěli hladem, nebyl jim ve velkém zabavován majetek, v kinech se promítalo třikrát denně, chodilo se do restaurací a tajně se poslouchal zahraniční rozhlas. „Krásný“ život v protektorátu však pro Čechy měl skončit hned po německém vítězství. Nacisté považovali Čechy a Moravu za své území, kde byli Češi jen „nežádoucími přistěhovalci“. *„Tento prostor se musí jednou stát německým,“* prohlásil Heydrich ve své nástupní řeči v Černínském paláci, *„a Čech tady už nemá koneckonců co pohledávat...“*⁷ Strach dostali všichni, kdo uvěřili v blížící se vítězství Němců, protože toto vítězství by pro Čechy bylo fatální prohrou. Šeptalo se o tom, že ještě v první polovině čtyřicátých let budou Češi transportováni na východ (jakmile bude dokončena deportace Židů). Češi se obávali, že je odvezou na Sibiř a zotročí, a tato představa bohužel nebyla daleko od skutečných nacistických plánů. Češi jakožto národ měli jednou provždy zaniknout, měla se uskutečnit úplná germanizace – část Čechů by byla poněmčena a zbytek vysídlen a vyhuben, koneckonců v budoucnu měli být takto zlikvidováni všichni Slované a jiné „rasově nežádoucí“ skupiny. Záminkou k masovým přesunům obyvatel měla být nejen rasová politika, ale také vyrovnání

PROTENTOKRÁT ČECHY A MORAVA .

Číslo: 5.9.9.0.7. Okres: 5.1.9.0.1.

3 LIST DOMOVSKÝ .
Číslo: 22/39.

Obec DŘÍNOV, okr. Slaný potvrzuje, že
...Marie...H.M.A.H.A.V.A.....nar. 10. června 1895..
zaměstnaná .z.p.m.čl.vice.... stavvdova..... má v
v této obci DOMOVSKÉ PRÁVO .

V Dřínově, dne ..10.....září.....1939..

Jménem obce :

Marie Křachová
podpis strany

 vl. komisař:

List domovský z roku 1939 – leč doma ve své vlasti Češi podle německých představ být neměli

„neúměrně přelidněného“ západu Evropy s řídce osídleným východem. Rasová analýza Čechů a jejich rozdělení na vhodné k poněmčení a ty, kteří měli být deportováni na východ, probíhaly pod záminkou prevence závažných onemocnění, jako například TBC. Výsledkem bylo, že čtyřicet pět procent českého národa bylo označeno za vhodné ke germanizaci, patnáct zařazeno mezi rasově nevyhovující a zbytek měl být ještě přezkoumán.

Heydrich nastínil program tzv. konečného řešení české otázky těmito slovy: „*Tento prostor je srdcem Říše a my nedopustíme, jak nás va-*

rují dějiny, aby z tohoto prostoru byla nadále vrážena dýka do našich zad. (...) K rozhodnutí, kdo se hodí k poněmčení, potřebuji rasovou inventuru. Máme zde různé lidi. Někteří vykazují dobrou rasovou kvalitu a dobré smýšlení. S těmi to bude jednoduché, můžeme je poněmčit. Ale na druhé straně jsou zde rasově podřadné živly, které navíc vykazují špatné smýšlení. Tyhle musím dostat ven. Na Východě je hodně místa. Mezi těmi póly se nachází střední vrstva, kterou musím dokonale prozkoumat. Jde o lidi rasově podřadné, ale s dobrým smýšlením; pak lidé sice rasově přijatelní, ale se špatným smýšlením. S těmi prvními budeme asi muset naložit tak, že je nasadíme někde v Říši, nebo vůbec někde, ale přitom se postaráme o to, aby už neměli děti (...) Pak zbývá ona skupila, jež je rasově přijatelná, ale myšlenkově nám nepřátelská. Ti jsou nejnebezpečnější, neboť jde o rasově zdravou vrstvu vůdců. Musíme si dobře promyslet, co s nimi. Můžeme se pokusit některé z nich přesídlit do Říše, do čistě německého prostředí, tam je poněmčit a převychovat. Když to nepůjde, musíme je postavit ke zdi. Kdybych je vyvezl na Východ, vytvořili by tam vrstvu vůdců, která by pak brojila proti našim zájmům. (...) Chtěl bych zde zdůraznit, že skutečně zamýšlíme poněmčovat, ale jen ty, kteří se k poněmčení hodí. (...) Počítám s čísly mezi 40 a 60 procenty. Pořídíme rasovou inventuru pomocí průkazů totožnosti. (...) Tímto způsobem budeme moci vyloučit ty, kteří na první pohled nejsou vhodní k poněmčení; to by byla jedna třetina. Další třetinu budou představovat lidé, kteří by se alespoň povrchně dali pokládat za vhodné k poněmčení. Konečně je tu poslední třetina, na kterou se musíme podívat hodně zblízka.“⁸

Reinhard Heydrich – muž, který své nesporné schopnosti bohužel dal do služeb nacistické zvěle

I v nelehké době prožívali Češi významné životní okamžiky, radovali se a blahopřáli si...

Za počátek realizace tzv. konečného řešení české otázky lze považovat degradaci sudetských Čechů, kteří se po Mnichovské dohodě stali občany druhé kategorie, zbytek Čechů čekal stejný osud po vyhlášení protektorátu. Němci měli přednost před Čechy, němčina před češtinou, čeští zemědělci museli odevzdávat více potravin než Němci. Ani proněmecky smýšlející Češi nebyli rovni Němcům, i oni dostávali snížené příděly potravin.

Pronásledováni byli nejdříve příslušníci tzv. destruktivní inteligence a „marxisti“, mezi něž byli řazeni i příznivci sociální demokracie. Nejvíce se zatýkalo a popravovalo za stanného práva, které bylo vyhlášeno po nástupu Heydricha do úřadu zastupujícího říšského protektora a po atentátu na jeho osobu. Během prvního stanného práva se stali terčem gestapa lidé podezřelí z odbojové činnosti, během druhého především ti, kteří schvalovali atentát – nacisté tentokrát zaměřili svou pozornost hlavně na rodiny emigrantů a parašutistů.